

УДК 37.015.3:005.32:81'243:808.5
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/61-3-44>

Діана ЦИПІНА,
orcid.org/0000-0002-5706-2793
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації
Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця
(Харків, Україна) sundian@ukr.net

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ СТУДЕНТІВ-ЕКОНОМІСТІВ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглядається важливість розвитку емоційного інтелекту студентів-економістів в процесі вивчення професійно-орієнтованої іноземної мов, що є необхідною умовою високого рівня підготовки конкурентоспроможного фахівця, який здатен до ефективного спілкування в професійному середовищі, як чиннику їх адаптації до професійної діяльності в світі, що швидко змінюється.

Також зазначено, що питання важливості розвитку емоційного інтелекту у вивченні іноземної мови є предметом досліджень науковців як психологічної галузі, так і педагогічної сфери. Науковим пошуком цього аспекту займається велика кількість учених як в Україні, так і у всьому світі.

Зроблено висновок про те, що емоційний інтелект – важлива складова компетентностей майбутнього фахівця з економіки, що не можна розглядати в розриві від пізнавальної діяльності, тому як єдність емоційної та інтелектуальної сфер є передумовою цілісної освіти. Без цього неможливо сформувати особистість майбутнього спеціаліста економічного профілю, здатну адаптуватися в професійному світі.

Обґрунтовано необхідність вивчення та використання емоційних реакцій на занятті з професійно-орієнтованої іноземної мови для розкриття емоційного потенціалу студентів та розвитку в них емоційного інтелекту.

Наголошено на тому, що якщо при вивченні професійно-орієнтованої іноземної мови брати до уваги не тільки здібності та потенціал студента, рівень його інтелекту, а й емоційну сферу та психологічну атмосферу, у якій відбувається навчальний процес, використовувати різні стратегії розвитку емоційного інтелекту, створювати на заняттях сприятливий для формування позитивної мотивації мікроклімат, то навчання професійно-орієнтованій іноземній мові буде більш успішним і в студентів розвиватимуться вміння аналізувати власний емоційний стан і емоційні реакції своїх співрозмовників, залежно від цього приймати рішення, діяти оперативно у несподіваних або складних професійних ситуаціях, тобто проявляти адаптивну функцію емоційного інтелекту.

Емоційно-ціннісна складова процесу вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови може бути реалізована завдяки правильно підбраному дидактичному матеріалу, формам роботи, видам і типам вправ.

У статті представлені форми, методи та засоби організації процесу вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови, що ефективно впливають на розвиток емоційної складової майбутніх спеціалістів економічної галузі та сприяють формуванню емоційного інтелекту.

Ключові слова: емоційний інтелект, культура спілкування, позитивна емоційна атмосфера; форми, прийоми, засоби організації освітнього процесу, професійно-орієнтована іноземна мова.

Diana TSYPINA,
orcid.org/0000-0002-5706-2793
Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D.),
Associate Professor at the Department for Foreign Languages and Intercultural Communication
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
(Kharkiv, Ukraine) sundian@ukr.net

FORMING OF EMOTIONAL INTELLIGENCE OF STUDENTS-ECONOMISTS IN THE PROCESS OF LEARNING PROFESSIONALLY ORIENTED FOREIGN LANGUAGE

The article deals with the consideration of emotional intelligence as an aspect of culture of communication formation, which is a necessary condition for a high level of training of a competitive specialist who is capable of effective communication in a professional environment. It is emphasized the importance of the development of students' emotional intelligence in professionally oriented foreign language lessons as a factor in their adaptation to modern living conditions, to activities in a rapidly changing world.

It is justified the necessity to study and use emotions in the foreign language lesson to reveal the emotional potential of the participants of the educational process and develop the emotional intelligence.

It was also noted that the question of the importance of the development of emotional intelligence in the study of language is an object of scientific researches for psychologists, but also for educators. A large number of scientists from various fields both in Ukraine and abroad analyze this problem.

Emotional intelligence cannot be viewed without cognitive activity of students as subjects of the educational process, only the unity of emotional and intellectual spheres ensure the holistic education and it is impossible to form a personality of a future economist capable of adaptation in the modern professional life without it.

It is emphasized that learning a foreign language includes not only the consideration of the students' ability, level of their intellect, but also the emotional sphere, the psychological atmosphere in a lesson, Different strategies of forming emotional intelligence, creating a microclimate in the lessons, promoting formation of positive motivation for learning a foreign language are presented.

It is mentioned, the learning will be more successful and students will develop the ability to analyze their own and their companions' emotional state and actions, think and make decisions, act correctly in unexpected professional situations, that is, to show adaptive behavior in emotional situations.

Knowledge and emotional-value components of the educational process in professional oriented foreign language lessons can be realized through properly selected didactic material, forms of work, kinds and types of exercises.

Effective forms, techniques and tools of organizing the educational process are presented, that affect the forming of the emotional intelligence, contribute to the effectiveness professional oriented foreign language learning process and create a positive emotional atmosphere at the lesson. It is concluded that emotional intelligence is an important component of competences of the personality of a future economist.

Examples and detailed analysis of the didactic tools on various topics, as well as recommendations for implementation, are presented.

Key words: *culture of communication, emotional intelligence, foreign language for professional purpose, forms, techniques, means of organizing the educational process, positive emotional atmosphere.*

Постановка проблеми. Ринок праці ставить перед молодими фахівцями певні вимоги. Так, згідно з аналітичними даними, найбільш конкурентоспроможними є випускники, здатні навчатися впродовж всього життя, працювати в команді, успішно взаємодіяти у багатокультурному середовищі. Серед умінь, спільних для всіх компетентностей, виокремлюють компетентність усвідомлювати й розуміти власні емоції та емоції інших людей та керувати ними, тобто емоційний інтелект, який відносять до "soft skills". Ця навичка допомагає вирішувати практичні завдання та досягати поставлених цілей у професійному житті. Фахівці з розвиненим емоційним інтелектом вміють домовлятися з іншими людьми, приймати рішення та адекватно реагувати на негативні ситуації. Окрім того, високий рівень розвитку емоційного інтелекту дозволяє ефективно керувати власною емоційною сферою, без складнощів адаптуватися в суспільстві, швидше досягати результатів у взаємодії з оточуючим професійним середовищем.

Аналіз досліджень. Важливість аспекту розвитку емоційного інтелекту є предметом наукових досліджень вітчизняних та закордонних учених різних наукових галузей.

Так, безпосередній зв'язок емоційного інтелекту і цілісності розвитку особистості та її внутрішньої свободи досліджували науковці Г. Березюк (Березюк, 2002) та Т. Кириленко (Кириленко, 2007); у наукових працях вітчизняних учених Н. Ковриги (Коврига, 2003) і Е. Носенко (Носенко, 2003; Носенко, 2012) детально проаналізовано теоретичний, соціальний і педагогічний аспекти розвитку

емоційного інтелекту. На важливості ролі емоцій задля забезпечення особистісно-орієнтованого процесу навчання наголошено у роботах педагогів І. Зимньої, А. Щукіна; у наукових дослідженнях учених галузі психології Р. Бар-Он, Д. Гоулмана (Goleman, 1996), Д. Майер (Mayer, 1997; Mayer, 2000), А. Леонтьєва, С. Рубінштейна, лінгвістів А. Вежбіцької, О. Філімонової та інших висвітлено та концепції щодо сутності емоційного інтелекту, його структури та можливостей його вимірювання.

У підходах до виділення складових емоційного інтелекту можна виокремити низку відмінностей, але у більшості досліджень прослідковується спільність думок щодо структури емоційного інтелекту: з одного боку, це здатність до керування власними емоціями, з другого – вміння забезпечити дружню емоційну атмосферу у взаємодії з іншими людьми.

Разом із тим, теоретичний аналіз наукових праць свідчить, що формування емоційного інтелекту в процесі вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови у закладах вищої освіти ще не була предметом спеціального дослідження у сучасній вітчизняній педагогічній науці.

Мета статті полягає в аналізі та виокремленні форм, методів, прийомів та засобів організації освітнього процесу, що сприяють розвиткові емоційного інтелекту студентів в процесі вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Важливість розвитку емоційного інтелекту студентів є темою, до якої виявляють інтерес учені педа-

гогічної галузі, тому що питання ефективності процесу навчання, вибір методів, прийомів, засобів навчання, які б сприяли модернізації процесу навчання, завжди були центрі уваги суб'єктів освітнього процесу.

В сучасній науковій літературі емоційний інтелект визначається як сума навичок та здатностей людини розпізнавати емоції, розуміти наміри, мотивацію та бажання власної особистості та інших людей, а також здатність управляти своїми емоціями та емоціями інших з метою розв'язання практичних завдань. До структурних компонентів емоційного інтелекту належать: ідентифікація власних емоцій, управління емоціями за допомогою самоконтролю, розуміння емоцій інших людей та управління ними.

Емоційний інтелект є поняттям інтегративним, що поєднує велику кількість різноманітних здатностей, знань і умінь, серед яких науковець Goleman, D (Goleman, 1996) відокремлює: а) самосвідомість, передбачає емоційне усвідомлення себе, самооцінку, самовпевненість; б) соціальне усвідомлення, що охоплює емпатію та організаційне усвідомлення; в) самоуправління, включає вміння адаптуватися, орієнтацію на досягнення, самоконтроль, ініціативу; соціальні навички (лідерство, робота у складі групи, комунікація, розвиток інших, вплив, вирішення конфліктів).

Науковці Д. Гоулман (Goleman, 1996), П. Сэловеї (Salovey, 1990) та інші виокремлюють чотири зони емоційного інтелекту: а) академічна внутрішньо особистісна, що відповідає за знання про власні емоційні стани, способи емоційного самоконтролю, словесне висловлення своїх емоцій, розуміння причин, що їх викликали, та наслідків, до яких призведе їх прояв; б) академічна міжособистісна – представлена знаннями про емоційні стани інших людей, способи контролю цих емоцій, умінь словесно передати ці переживання, усвідомити причини, що їх викликали та спрогнозувати наслідки; в) практична внутрішньо особистісна: ця зона емоційного інтелекту складається з умінь діагностувати власний емоційний стан, встановлювати конкретні емоції, що відчуваються, контролювати їх інтенсивність та зовнішній прояв, довільно викликати у себе ту чи іншу емоцію, здійснювати фасилітацію свого мислення, підбираючи більш адекватні тій чи іншій ситуації емоції; г) практична міжособистісна, що передбачає вміння визначати емоційний стан тих, хто входить до оточуючого середовища, здатність контролювати інтенсивність емоцій інших людей, довільно викликати у них певні емоційні реакції та фасилітацію мислення інших за допомогою підбору емоцій, що більш

пасують до ситуації. Отже, на основі поданих досліджень виходимо висновку, що процес розвитку емоційного інтелекту має передбачати два напрямки: по-перше, це формування здатності до управління власними емоціями; по-друге, створення сприятливої емоційної атмосфери у відносинах з іншими людьми.

Найбільш ефективним вважаємо розвиток емоційного інтелекту саме засобами іноземної мови, тому що, розвиток окремих компонентів його структури, з одного боку, є неодмінною складовою успішного формування іншомовної комунікативної компетентності; з іншого боку, методика та широкий діапазон дидактичних матеріалів, що застосовуються на занятті з іноземної мови, сприяють ефективному розвитку емоційного інтелекту, зокрема, таких його компонентів, як мотивація досягнень, емпатія, саморегуляція, рефлексія. Окрім того, на занятті з іноземної мови є можливість моделювати комунікативні ситуації та відпрацьовувати певні моделі поведінки в різних ситуаціях спілкування. Емоційна сфера, як і інтелектуальна, відіграє важливу роль у формуванні мовних навичок та мовленнєвих умінь. Поєднання найважливіших здатностей та умінь, пов'язаних із саморегуляцією та управлінням емоційним станом в процесі комунікації, в інтегративне поняття «емоційний інтелект» дозволяє представити проблему розвитку емоційної сфери студента в комплексі для успішного оволодіння іноземною мовою та подальшого його застосування.

Важливим і необхідним є постановка реалістичних завдань і цілей, а також експліцитне моделювання процесу, забезпечуючи необхідні опори, щоб передбачити успішний результат. З цієї причини, викладачеві слід акцентувати особливу увагу на здатностях студентів та їх потенційних можливостях, не підкреслюючи їхню нездатність до певних дій, та оцінювати не тільки конкретний результат, а й зусилля, витрачені студентом для його досягнення. Бажання студента зростуть, якщо він побачить, що кращих результатів досягають ті студенти, які прикладають більше зусиль для виконання того чи іншого завдання. При цьому важливим є навчити студентів цінити не тільки власні, але й спільні досягнення.

В процес розвитку емоційного інтелекту доцільним є також впровадження компоненту самоконтролю, коли студентам дозволяється самим оцінювати власні дії. При вивченні професійно орієнтованої іноземної мови необхідно надати можливість розвивати та використовувати власні, індивідуальні стилі та стратегії навчання. Пропонуючи різноманітні вправи та завдання,

викладач має давати студентам такі завдання, під час виконання яких створюється можливість використання різних аспектів множинного інтелекту кожного студента. З метою розвитку реалістичного мислення, необхідно робити акцент на саморефлексію студента, його оцінку власних позитивних та негативних дій та емоцій.

На заняттях викладачеві необхідно звертати увагу студентів на те, що погляди та позиції, з якими вони стикаються в рольових іграх на занятті і в реальному житті, можуть відрізнятись від власних поглядів. З цієї причини вкрай важливим є розвиток емпатії. Студенти мають навчитися враховувати, які емоції відчувають вони самі та інші люди в різних професійних ситуаціях і у відповідь на них, ставити себе на місце іншої людини з професійного оточення і відповідно реагувати за допомогою вербальних та невербальних засобів на знак розуміння та співчуття, ділитися інформацією особистого характеру з іншими, моделювати свою реакцію на висловлене співрозмовником, вміти запропонувати свою допомогу та підтримати людину, позитивно або негативно реагувати, демонструвати своє вміння слухати, розуміти, співчуття, вміння слухати, розуміння, співучасть, згоду та інші почуття. Перераховані емоції можуть буди передані через невербальні засоби: тембр голосу, швидкість мовлення та інтонація. Володіння такими вміннями допомагає зчитувати та «декодувати» інформацію, що надходить.

Прояв емоційного інтелекту передбачає вміння створення сприятливої комунікативної атмосфери, тому за доцільне вважаємо забезпечення студентами таких завдань, які б дозволили їм працювати у групах або парах. Такі завдання ми рекомендуємо застосувати з урахуванням прогресії: так, на першому етапі слід починати з коротких, чітко контрольованих завдань, а потім переходити до таких, що передбачають більшу автономію та підвищують експліцитно взаємодію студентів, їхнє активне слухання та постійну зміну ролей.

Одним з підходів для формування емоційного інтелекту студентів економічного профілю можна визначити використання методів проблемного навчання іноземної мови. У процесі проблемного навчання поглиблюється пізнання самих себе та ситуації навколо себе, отже, пізнання студентів наближається до пошукової, дослідницької діяльності. До методів проблемного навчання належать круглий стіл, рольова гра, метод проєктів, розв'язання кейсу, дискусія.

Умовою забезпечення розвитку емоційного інтелекту є динамічність, постійна новизна або варіативність комунікативних ситуацій, з якими

можуть зіткнутися студенти у майбутній професійній діяльності. У науковій літературі ситуація визначена як динамічна система взаємовідносин комунікантів, яка завдяки її віддзеркаленню у свідомості породжує особистісну потребу в цілеспрямованій діяльності та живить цю діяльність. В процесі навчання ситуація є результатом комплексу об'єктивних і суб'єктивних факторів, які визначено як «ситуативна позиція». До компонентів останньої належать: 1) вид діяльності; 2) сфера діяльності; 3) форма діяльності; 4) предмет обговорення; 5) моральні відносини; 6) соціальний статус суб'єкта спілкування; 7) мовленнєвий статус; 8) подія; 9) місце; 10) час; 11) наявність третьої особи (завжди при здійсненні РД); 12) об'єктизнаки; 13) зовнішні дані суб'єкта спілкування; 14) світогляд суб'єкта спілкування; 15) моральні якості суб'єкта спілкування; 16) вольові якості суб'єкта спілкування; 17) інтереси суб'єкта спілкування; 18) почуття суб'єкта спілкування; 19) інтерактивна роль суб'єкта спілкування; 20) міжособистісна роль суб'єкта спілкування; 21) пресупозиція суб'єкта спілкування; 22) комунікативна задача. Змінення факторів ситуації є засобом керування висловлюваннями студентів і відповідним їх спрямуванням.

Задля вироблення певних емоціональних реакцій студентам необхідно володіти інформацією щодо виду взаємовідносин між комунікантами. Серед них виокремлено: соціально-статусні, при яких співрозмовники є представниками певної професійної, етнічної спільноти, вікової групи тощо; рольові, що виникають при виконанні ролей всередині групи, і ролей, що виконуються в процесі формального або неформального спілкування; діяльні – взаємовідносини спільної діяльності; а також моральні, які є формою і способом реалізації моральних відносин. Такий розподіл є умовним, оскільки будь-який тип взаємовідносин має синтетичний характер – домінування одного типу передбачає імпліцитну реалізацію інших.

З метою ефективності використання ситуацій мовленнєвий матеріал слід організовувати навколо ситуацій як систем взаємовідносин співрозмовників, а їх зміст добирати такий, що відповідає інтересам майбутніх фахівців з економіки. За рахунок механізмів дискурсивності (розвиток стратегії й тактики мовця), випередження (завдяки врахуванню реакцій співрозмовника), вибору (автоматичний ситуативний виклик лексичних одиниць через їх співвіднесеність з мовленнєвими задачами) у студентів відбувається паралельний розвиток емоційного інтелекту.

Наведемо приклади комунікативних ситуацій на занятті з іноземної мови навчальної дисципліни-майнора «Поглиблене вивчення іноземної мови за професійним спрямуванням», що пропонувались студентам 2-го курсу Харківського національного університету імені Семена Кузнеця: 1) Ви бачите, що Ваш партнер на перемовинах навмисно спотворює факти. Ваші дії? 2) На перемовинах замість того, щоб висувати конкретні пропозиції, опонент посилається на Ваші попередні помилки. Ваші дії? 3) Ви – менеджер фірми і маєте взяти участь у важливих перемовинах з представниками іншої фірми стосовно укладення угоди. На початку бесіди Ви бачите, що партнер налаштований прихильно, і тому емоційно, за допомогою енергійних жестів розповідаєте йому про всі переваги Вашого з ним співробітництва. Але потім Ви помічаєте, що він приймає «закриту» позу – схрещує руки на грудях, висловлює свою думку щодо даного питання, намагаючись не дивитися Вам в очі. Ваші дії? 4) Один з працівників на нараді персоналу зазвичай займає позицію протистояння. Всі вимушені вислуховувати докладні пояснення причин його незгоди. З цієї причини втрачається багато часу. Чи варто перервати промовця і запропонувати йому пов'язати своє висловлювання з предметом обговорення? Чи варто повторювати такий прийом, якщо він не подіяв відразу? Яким чином ще можна вплинути на працівника?

Оскільки майбутня професійна діяльність фахівців економічного профілю не виключає міжнародного співробітництва, важливу роль відіграє також застосування комунікативних ситуацій з урахуванням міжкультурного аспекту. Наведемо приклад такої ситуації: Ви встановили контакт з японською фірмою, з якою маєте намір укласти угоду. Вас зустрічають як очікуваного гостя, пропонують велику програму перебування з обідом у ресторані, а коли справа доходить до перемовин, японці просять зачекати пару днів. І потім досить тривалий час повідомляють про періодичні ті чи інші ускладнення. Що Ви вдієте в такій ситуації?

Ефективним інтерактивним груповим методом у процесі розвитку емоційного інтелекту є дискусійний метод. Участь студентів у дискусії дає можливість для пошуку і закріплення еталонів комунікативної поведінки; сприяє формуванню культури діалогу, вміння вести дискусію, зокрема аргументовано доводити власну думку; також створенню атмосфери інтелектуального співробітництва, вихованню поважного і толерантного ставлення до думки опонента, розвиткові суб'єктивної активності й уміння слухати.

Серед дискусійних тем до обговорення студентам-економістам можуть бути запропоновані такі: «В чому проявляється емоційний інтелект у майбутній професійній діяльності?», «Чому ефективні комунікації є важливими для керівників і організації?», «Які помилки менеджера в міжособистісному спілкуванні можуть провокувати конфлікти?» тощо.

Іншим методом формування полемічних і діалогічних навичок є диспут. В якості тем диспутів майбутнім економістам можна запропонувати такі: «Чи можлива «демократична ієрархія?», «Менеджер і зловживання владою», «Кращий керівник – чоловік чи жінка?» та ін.

Набуттю діалогічних, зокрема, полемічних навичок сприяє також застосування методу «Сократів діалог», який являє собою особливий стиль ведення обговорення і дискусії, редукований, добре організований діалог.

Надзвичайно важливим у роботі майбутнього економіста є вміння ставити питання, що також сприяє розвитку емоційного інтелекту. Ефективним при цьому є метод інтерв'ю – отримання первинної інформації через безпосередню вербальну соціально-психологічну взаємодію інтерв'юера та респондента. Прикладом застосування методу інтерв'ю на практичному занятті є проведення інтерв'ю з претендентом на роботу.

Групові дискусії є ефективною формою роботи, що дозволяє поєднати ефективне навчання іноземній мові з розвитком різних складових емоційного інтелекту. Серед прикладів таких вправ можна навести Circle Time, застосування якої дозволяє розвивати лексичні навички та мовленнєві вміння та водночас підвищувати самооцінку та здатність відкрито виражати свої емоції. Окрім того, при виконанні цього завдання розвиваються навички активного слухання, а також комунікативні навички та вміння. Сутність методу Circle Time полягає у тому, що студенту надається змога висловитися, коли надійде його черга, при цьому вести себе належить коректно та дружельюбно, коли говорить однокурсник, формулювати висловлення, уникаючи повторів за іншими студентами; за відсутністю бажання висловитися слід використовувати фразу «I pass».

Ефективним засобом формування емоційного інтелекту є також рольові ігри, які, за думкою Д. Джонсона, не тільки сприяють укріпленню різноманітних когнітивних навичок та здібностей..., але й забезпечують базу для емоційного та соціального розвитку. Окрім того, застосування на заняттях з іноземної мови ігрових завдань дозволяє поєднати успішне вивчення мови із формуван-

ням та розвитком емоційного інтелекту студентів. Ситуації спілкування, що моделюються у рольовій грі, дозволяють приблизити мовленнєву діяльність на занятті до реальної комунікації та дають можливість використовувати мову як засіб спілкування, актуалізуючи при цьому як вербальні, так і невербальні засоби спілкування. Тим самим рольова гра сприяє реалізації загального методичного принципу комунікативної спрямованості навчання іноземній мові, розвиваючи при цьому такі найважливіші компоненти емоційного інтелекту, як мотивація досягнення, використання та розуміння невербальних засобів спілкування.

Особливого емоційного забарвлення набуває навчальна ситуація, що розгортається під час іншомовної рольової гри. За визначенням Н.І. Дзеньдзьори, рольова гра припускає імітування дійсності в її найбільш істотних рисах: як імв самому житті, мовна й немовна поведінка партнерів тісно переплітається; підсилюється особистісна причетність до всього, що відбувається; виявляються шляхи формування навчального партнерства.

Розглянемо приклад використання рольової гри «Відмова» як методу проблемного навчання іноземної мови для формування емоційного інтелекту майбутніх фахівців з економіки.

Хід гри. Всі учасники гри розподіляються на трійки, в кожній з яких один буде активно просити, другий – вміло відмовляти, а третій виступає контролером дотримання перебігу гри.

Ситуація: Вам випав жереб виступати з науковою доповіддю на самому початку заліку з риторики, Ви вмовляєте свого товариша помінятися часом, погодитися виступити у Ваш день. Він відмовляє, тому що у самого є необхідність ретельно підготуватись. Контролер оцінює, наскільки успішно йому вдасться наполягати на своєму. Раунд триває 5 хвилин, після чого гравці кожної трійки міняються ролями та програють нові ситуації.

По закінченні третього раунду обговорюються результати – кожен ділиться своїми думками і враженнями: які утруднення довелося пережити, що подолати в собі.

Під час іншої рольової гри – «Управління ініціативою» розвиток емоційного інтелекту відбувається паралельно із вдосконаленням вміння бути лідером у спілкуванні.

Хід гри. У розмові Ви виступаєте пасивним учасником, тобто підтакуєте, даєте репліки. Ваш співрозмовник є на даний момент лідером контакту. Намагайтесь перехопити ініціативу. Але співрозмовник теж прагне утримати лідерство за собою. Найбільш переконливою вважається перемога, якщо пасивний учасник бесіди

перехопить ініціативу й змінить тему бесіди на свою користь. Це потребує ввічливості, але й наполегливості. Ведучий й група слідкують за діалогом упродовж відведеного контрольного часу – 3 хвилини. По закінченні часу ідентичне завдання виконує наступна пара студентів.

За допомогою рольової гри «Діловий комплімент» вдосконалюються вміння вступати в емоційний контакт, використовуючи засоби прикрашання мовлення. Перед грою викладач виступає зі вступним словом: «Уміння бачити сильні сторони, позитивні якості у будь-якої людини і знайти потрібні слова, щоб сказати їй про це – ось що необхідно для приємного й продуктивного спілкування. Спробуємо перевірити, наскільки ми доброзичливі один до одного, можемо бачити позитивне й говорити про це».

Хід гри. Учасники сідають до великого кола, уважно дивляться на партнера, що сидить зліва, думають про те, яка риса характеру, ділова якість йому подобається, і роблять відповідний комплімент. Ведучий під час висловлювань слідкує за тим, щоб усі інші не заважали мовцю. Необхідно налаштувати всіх на тактичне ставлення один до одного, розвиток уміння слухати співрозмовника. При цьому викладач звертає увагу студентів на спосіб установаження контакту (чи привітав мовець свого партнера, встановив зоровий контакт, як тримається, яка інтонація тощо). Якщо хтось з учасників не може швидко зорієнтуватися, він має право пропустити хід і після всіх висловити свій комплімент.

Окрім рольових ігор ефективним засобом розвитку емоційного інтелекту є використання ділових ігор. На думку вченого В. Я. Платова, ділову гру можна розглядати як репетицію виробничої або громадської діяльності людини; у процесі ділової гри будь-яка конкретна ситуація, що програється в особах, дозволяє краще зрозуміти психологію людини, стати на її місце, зрозуміти мотиви її дій в той або інший момент реальної події. Отже, йдеться про виявлення емпатії під час налагодження контактів у рамках своєї участі у діловій грі та імовірність поширення цього досвіду на практичну професійну ситуацію, як наприклад у діловій грі «Позиція», що була запропонована студентам 3-го курсу на занятті з навчальної дисципліни «Ділове спілкування іноземною мовою».

Хід гри: вся група розподіляється на три підгрупи: учасники дискусії, контролери та експертна група. Кожна з груп отримує однакові набори карток з таким змістом: 1) Ви маєте уважно слухати інших. Виступити не менш, ніж 3 рази, кожна

зі своїх реплік розпочинати з того, про що мовив попередній оратор. При цьому питати: «Чи вірно я тебе зрозумів?» і вносити необхідні поправки у свої слова; 2) Ви маєте мінімум 2 рази висловитися під час дискусії. Слухати інших з метою зміни предмета розмови та його підміни обговоренням свого питання; 3) Ви будете брати активну участь у розмові, виступаючи не менше 3 разів, щоб у інших складалось враження, що Ви знаєте дуже багато з цього приводу та багато пережив; 4) Ви – непримиримий сперечальник. Ні з ким, ніколи й ні в чому не погоджуйтесь. Наполегливо відстоюйте свою позицію під час дискусії; 5) Ви поводитиме себе під час дискусії так, як зазвичай поводить себе під час групових обговорень; 6) Ви маєте 3 рази висловитися. Кожен раз Ви маєте сказати щось, абсолютно не пов'язане з тим, що говорили інші учасники. Поводьте себе так, ніби Ви не чули, про що казали до Вас; 7) Ви в усьому погоджуєтесь, швидко змінюючи свою думку; 8) Ваша участь у розмові має бути спрямована на те, щоб допомагати іншим повніше висловити свої думки, після виступу кожного учасника робити коротке резюме; 9) Ви маєте як мінімум 5 разів вступити у розмову. Слухайте інших для того, щоб зробити судження щодо конкретних учасників дискусії, усіх потрібно оцінити; 10) Ви – дуже ділова людина. Розмова Вам здається марною, тому Ви час від часу пропонуєте дійти висновків і завершити розмову; 11) Вам нудно, тому що тема Вас зовсім не турбує.

Один з учасників отримує пусту картку, він поводить себе, як хоче. Перша група студентів веде дискусію на самостійно запропоновану тему професійного характеру. Кожен учасник діє в залежності від завдання на карточці. Студенти другої групи знають, які завдання отримали члени першої групи (з указаними прізвищами); вони контролюють правильність виконання завдання.

Члени експертної групи мають у своєму розпорядженні ті ж картки, але без прізвищ. Вони уважно спостерігають за ходом дискусії, порівнюють свої спостереження з результатами аналізу другої групи: наскільки точно виконується завдання картки; яка картка була у кожного члена першої групи. Наприкінці гри проводиться аналіз власних почуттів та емоційних переживань.

На занятті з професійно орієнтованої іноземної мови застосовуються такі ефективні прийоми, як сторітелінг, «списки», «німий телевізор», написання творів. Кожен з них містить набір емоційних елементів (здивування, самовираження, емпатія, самоконтроль), що привертають увагу студентів до навчального матеріалу. Розглянемо кожен з цих методів окремо.

Сторітелінг являє собою спосіб передавання інформації та знаходження смислу через розповідання історій. В рамках цього інтерактивного прийому наряду із розширенням словникового запасу, закріпленням граматичних знань, розвитку навичок аудіювання та відпрацювання розмовних навичок студенти проявляють свої творчі здібності, емоційно виражаючи своє «я».

Через використання на занятті з іноземної мови прийому «списки» складається асоціативний ряд в межах певної теми, розвиваються лексико-граматичні навички як в усному, так і письмовому мовленні, відпрацьовується тематичний матеріал.

«Німий телевізор» є методом, що передбачає відтворення ситуації на основі перегляду відео із вимкненим звуком, базуючись тільки на невербальних підказках. Такий прийом розвиває здатність розпізнавати емоції інших людей на основі невербального спілкування та проявляти своє ставлення до запропонованої ситуації. Окрім цього, студенти можуть за допомогою цілої низки таких онлайн-інструментів, як Voicethread, Vocaroo, Befunky, Superflame, Zimmertwins, Toondoo, Storybird, Slidestory створювати власні історії, колажі, комікси та записувати відео фрагменти.

Твір є незамінним дидактичним засобом задля розвитку емоційного інтелекту студентів на занятті з іноземної мови, з тієї причини, що він є одним із кращих засобів розвитку реалістичного мислення студентів. Під час складання твору вони ведуть внутрішній діалог із власним «я», можуть краще концентрувати увагу на виконанні завдання та працювати більш ефективно. Постійне звертання до саморефлексії студента може сприяти розвитку технік спілкування і стати невід'ємною частиною розумової діяльності студентів.

Таким чином, використання розглянутих методів і прийомів сприяє розвитку здатності студентів розуміти власні емоції (розпізнавати власні стани, їх причини, усвідомлювати взаємозв'язок між почуттями та діями), контролювати власні емоції, що передбачає уникнення внутрішньої та зовнішньої агресії, наявність позитивних ставлень до себе, оточуючих, своєї діяльності, керування стресом, розуміти емоції інших (емпатія, вміння слухати, компетентне вирішення конфліктів та міжособистісних проблем, адаптування до сучасних умов).

Висновки. Отже, формування емоційного інтелекту в процесі вивчення професійно-орієнтованої іноземної мови потребує детального розгляду та підбору відповідних дидактичних засобів задля досягнення результату. До сфери подальшого наукового пошуку входить аналіз рефлексивного аспекту розвитку емоційного інтелекту студентів-економістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Березюк Г. Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості. *Психологічні студії Львівського ун-ту*. 2002. С. 20–23.
2. Goleman, D. *Emotional Intelligence*. Bloomsbury Publishing Place. London, 1996. 528 p.
3. Коврига Н. Стресозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту : автореф. дис. ... к. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2003. 20 с.
4. Кириленко Т. Психологія: емоційна сфера особистості. Київ : Либідь, 2007. С. 180–181.
5. Mayer J., Salovey P. What is emotional intelligence? Emotional development and emotional intelligence : Implications for educators. New York : Basic Books, 1997. P. 3–31.
6. Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D.R. Emotional Intelligence. In R.J. Sternberg (ed.) *Handbook of Intelligence*. New York : Cambridge University Press. 2000. pp. 396–420.
7. Носенко Е., Коврига Н. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: [монографія]. Київ : Вища школа, 2003. 125 с.
8. Носенко Е. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистішого потенціалу – рефлексивної свідомості. *Вісник ДНУ. Педагогіка і психологія*. 2012. Т. 20, № 2 9/1. С. 116–123.
9. Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*, 1990. Vol. 9. pp. 185–211.

REFERENCES

1. Berezyuk H. (2002) Emotsiynyy intelekt yak determinanta vnutrishn'oyi svobody osobystosti. [Emotional intelligence as a determinant of internal freedom of a personality]. *Psykhologichni studiyi L'vivs'koho un-tu*. 20–23. [in Ukrainian].
2. Goleman, D. (1996) *Emotional Intelligence*. Bloomsbury Publishing Place, London, 528 p.
3. Kovryha N. (2003) Stresozakhysna ta adaptivna funktsiyi emotsiynoho intelektu [Stress-resistant and adaptive functions of emotional intelligence] : avtoref. ... dys. ... k. psykhol. nauk : 19.00.01. K. 20 p. [in Ukrainian].
4. Kyrylenko T. (2007) Psykhologhiya: emotsiyna sfera osobystosti. [Psychology: emotional sphere of a personality]. K. 180–181. [in Ukrainian].
5. Mayer J., Salovey P. (1997) What is emotional intelligence? Emotional development and emotional intelligence: Implications for educators. New York: Basic Books, 3–31.
6. Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2000) Emotional Intelligence. In R.J. Sternberg (ed.) *Handbook of Intelligence*. New York: Cambridge University Press. 396–420.
7. Nosenko E., Kovryha N. (2003) Emotsiynyy intelekt: kontseptualyzatsiya fenomenu, osnovni funktsii. [Emotional intelligence: conceptualization of the phenomenon, core functions]. K. 125 p. [in Ukrainian].
8. Nosenko E. (2012) Emotsiynyy intelekt yak forma proyavu vazhlyvoyi skladovoyi osobystisnoho potentsialu – refleksyvnoyi svidomosti. [Emotional intelligence as a form of manifestation of a personal potential – reflexive consciousness]. *Visnyk DNU. Pedagogika i psykholohiya*. T. 20, № 9/1. 116–123. [in Ukrainian].
9. Salovey P., Mayer J. D. (1990) Emotional intelligence. *Imagination, Cognition, and Personality*. Vol. 9. 185–211.